

VISSZAFELÉ OLVASVA

Kiss Tibor Noé: *Beláthatatlan táj*

Nem tudom, hogy a *megbízható* jelző szerepelt-e már Kiss Tibor Noé regényeinek kritikai visszhangjában. Eddigi három regényének ismeretében (*Inkognitó*, 2010, 2016; *Aludnod kellene*, 2014; *Beláthatatlan táj*, 2020) nekem ez jutott először eszembe, úgy érteve, hogy könyvei megbízhatóan jók, de ezen fölül a szó minden más értelmében is.

Regényíróhoz illő érett bemutatkozás, a szerző harmincas éveinek közepén. Még hozzá olyan témával, amelyről Magyarországon addig senki nem írt szépprózát: egy transznemű fiatalember, egy férfitestben élő nő identitásproblémáiról. Érdekes, hogy alig egy évvel később jelent meg Rakovszky Zsuzsa egészen más eredetvidékű történelmi transzgender regénye, a magát férfinak tudó gróf Vay Saroltáról/Sándorról, a *VS*. A téma – elsősorban memoárok és teóriák formájában – a múlt század nyolcvanas éveitől elterjedt a világban. Amit egykor Rakovszky regényében bíráltam, hogy ugyanis a XIX. század végén és a XX. elején Vay Sándornak nem lehetett nyelve a bökkenőjéhez, és ezért rossz döntés volt éregényt, személyes monológot írni, az Kiss Tibor Noénak a húsz-harminc éves nemzetközi előzmények miatt már kisebb aggályt okozhatott. De távol állt attól, hogy ennek az irodalomnak gyakran offenzív, nem jogtalan emancipatorikus tónusát is átvegye. Ő a felismerés kínjairól, s hőse dilemmájának megoldatlanságáról és megoldhatatlanságáról írt megrázóan és jó ízléssel pszichológiai regényt.

A megbízhatóság következő ismérve, hogy nem ebbe az irányba folytatta. Az lett volna a könnyebb út, sok fordítással és egy szubkultúrában nemzetközi hírnévvel. Ő azonban szemmel látható gonddal építette regényírói pályáját. Stílust, témát és kompozíciót váltott, miközben a megmaradó stílári elemek valamiféle folyamatosságot is biztosítottak. Felhagyott a rövid mondatok, a tömör felsorolások reduktív (amerikai eredetű) módszerével, de megtartotta azt, ami hovatovább stílári vízjelévé vált, hogy lassan és mindig retrospektíven tárja föl témáját.

Az *Aludnod kellene* alig hiszem, hogy Krasznahorkai *Sátántangója* nélkül megszülethetett volna. Ugyanaz a telep – az ország egy más részén –, ugyanazok a teljesen reménytelen, kilátástalan, kitörni nem tudó sorsok, s ugyanúgy egy fiatal lány halála. De Krasznahorkai lázas víziói, eltévedt utasai és eszelősei nélkül (miközben nem hiányzik az elidőző költészet, különösen a varjak mindig visszatérő motívumában). A monológ helyett itt az apránként, fokozatosan kalandozó történet minden fejezetben más- és másvalakit állít a középpontba, s mutatja be a telep és a mellette levő szenvedélybeteg-kórház, vagy inkább elfekvő alakjait, akiket föl is lehetne cserélni egymással, hiszen majd mindenki alkoholista a telepen.

Magvető Kiadó
Budapest, 2020
264 oldal, 3699 Ft

S most itt van az új regény. Az előző kettő között, amely majdnem azonos terjedelmű, négy év telt el. Azt persze nem tudhatom, hogy az *Inkognitón* mennyi ideig dolgozott az író. Most hat év múlt el, s megjelent egy, az előzőeknél mintegy feleannyival terjedelmesebb, de még mindig karcsú könyv. Előre kell bocsátanom, hogy minőségi változást nem látok a három mű között; mindegyik egyazon színvonalon jó, megbízható regény.

A *Beláthatatlan táj* visszatér a magánbeszédhez, de nem egy, hanem négy hangra komponálva. Ezek egyike – az első hang, amelyet megismerünk – vizionárius beszéd. Ezt az is jelzi, hogy versformában van szedve, de ugyanakkor megbízhatóan meg van alapozva a realitással, pontosabban a realitás egyik jól körülhatárolható fekete lyukával. Arról van ugyanis szó, hogy egy fiatal lány autóbalesete után kómába esik és abból már nem ébred föl. Nem tudhatjuk, mily álmok jönnek a kómában, de nyilván oka van annak az egészségügyi tanácsnak (ebben a regényben is előfordul), hogy hozzátartozói beszéljenek a komatózus beteghez, abban a reményben, hogy ez segítheti környezetük fölismerését, s a fokozatos ébredést. Kiss Tibor Noé mindenesetre elképzelte a beteg mozdulatlan szemhéjai mögötti belső világát, asszociációs futamait, amelyek lazábbak a mindennapinál (ezért vers-jellegűek), de e beszéd jellege és voltaképpeni kontextusa a már ismert költői fogás szélsőséges kiterjesztése révén csak az utolsó előtti fejezetben válik világossá, ahol tipográfiai eszközökkel is széttördeli a szót, és üres fehér lappal zárul a kötet.

A baleset köré történet épül, amely ugyancsak visszafelé olvasva rekonstruálható. A balesetet szenvedett lány apja a következő hang, ötven fölötti tanár, akit felesége elhagyott valamely, más világrészre vezető ezoterikus *trip*, és egy másik férfi kedvéért. A másik két hang alacsonyabb társadalmi rétegből való, egy Pest környéki kisvárosból. (Én Gyált képzelem el, talán csak azért, mert közel van Budapesthez, és van benne Erdősor utca. Igaz, lélekszáma jóval nagyobb. De ha az ember egy regényt olvasva ilyeneken töpreng, az maga is megmutatja a realitásnak azt a földönjáró, mindennapi szintjét, amelyet az író kijelölt.) Egy árva testvérpár, húszas éveik közepén járó nővér, s öccse, a húszas éveik elején. A két szál összekapcsolódása a regény története. Az összefonódás többszörös: a tanár beleszeret a lányba, aki ezt sok frusztrációval, kétellyel, önbizalomhiánnyal viszonyozza, az öcs barátaival felelős a tanár lányának balesetéért. A fiú tudtán kívül még találkozik is a kómában fekvő lánnyal, amikor meglátogatja a megkótyagosodott szomszéd nénit, aki egy szobában fekszik vele. A regény végén a nővér (miközben a tanárral való viszonya reménytelenül szétesik [vagy talán mégsem?]) gyanúját beigazolván – ugyanis munkaköre a térfelügyelő kamerák szemmel tartása, s módjában áll a felvételeket visszajátsszani – följelenti az öccsét. Nem az igazság nemtőjeként, hanem inkább azért, hogy megmentse züllött barátaitól.

Mint látjuk, elég banális történet ez, s nincs benne rejtély (a nemi szerepek fölcserélődésének rejtélye, vagy a megölt lány gyilkosának rejtélye, aki bárki lehet a telepről vagy a kórházból), mint az előző regényekben, vagy amennyiben van rejtély, az a bűnügyi történetek módjára lelepleződik. De nem is a szociológiai háttérben – mint mindig, most is – megbízhatóan pontos történet a lényeg, hanem a fölismerés, a megértés módja. Korábbi regényeinek kritikai visszhangjában megjelent az a kifogás, hogy története érthetetlen, s csak lassan világosodik meg. Legkésőbb új regénye alapján be kell látni, hogy Kiss legfőbb írói sajátosságát érinti ez, melyet nevezhetünk a világ-megértés egy modelljének is. Kezdetben érthetetlen – bár megformált és szép – szövegtömeggel állunk szemben. Lassan megjelenik egy sejtelen – amelyet visszalapozva ellenőrzünk –, hogy mindennek rendelt ideje van, és ideje van az ég alatt minden akaratsnak. Lassan kiviláglik a transznemű fiú drámája, lassan megértjük, hogy minden fejezetben egy-egy személy világával és nézőpontjával találkozunk, lassan fölsejlik, hogy a hangok, a magánbeszéd kihez tartoznak. Minden helyére kerül, minden elrendeződik – mint látuk, a költői-látomásos szöveg is.

Az időtartam, amely ezekhez az összerendeződésekhez, fölismerésekhez tartozik, azonban nem a regény ideje. Általában azt mondhatjuk, hogy Kiss Tibor Noé könyvei kevésbé terjeszkednek ki az időben, annál inkább a tájban, a térben – vagy a tér hiányában. Az új regény címének is kettős értelme van: a beláthatatlan jelző egyszerre jelenti a beláthatatlan végtelent és a beláthatatlant mint szűkösséget. Hőseinek – pontosabban alakjainak – a sors nem nyit tért, miközben elegendő fölnézniük a magas égre, követni a madarak röptét, éjszaka járni az erdő rengetegét, nappal a tanösvényt, tudomással bírni távoli földrajzi helyekről és népekről, hogy megérezzék a tér rajtuk kívüli roppant határtalanságát. A szó metafizikai és szociológiai értelmében egyaránt röghöz kötöttek.

A harmadik regény tehát újból szélesíti az író stílárís eszköztárát, miközben az egész megértése újra determinált racionalizmushoz vezet. Csak egy kivétel van, a minden oldal alján található költői mondattöredék, amely újabb réteget ad a könyvnek. Károlyi Csaba, aki tüzetesen megvizsgálta ezeket, arra jutott, hogy néhány kivételtől eltekintve bizonyosan nem utalnak a lapra, amelynek alján állnak, de azt nem tudta eldönteni, hogy önálló-e a töredék, vagy összeolvasva egy/több verset kapunk. Én az utóbbira szavaznék, imitt-amott kapcsolatokat is találunk: „naranccsárga égbolt / csupasz törzsű fák”; „sütemények a kirakatban / franciakrémés és citromos mignon”, „az égen néhány csillag / a hold felszíne körül derengés”; „a főtér közepén feldíszített fenyőfa / fehér köpenyes férfi a hentesüzlet előtt / véres hentesnadrág / sertéscsülkők a rózsaszín nejlonzacskóban / akcióstükörponty / karácsonyi ajándékkosár / a gyógyszerár előtt világító kereszt / a posta előtti rámpán lépcsőlift / zúzmarás ablaküvegek / jégcsapok a fémkorlátokon / villogó mentőkocsi / templomtornyok az óriáskivetítőn / aranycsillag a karácsonyfa tetején / színes gömbök és girlandok / vakuvillanás a szelfifalnál / elsuhanó kék csík / a fenyőfa sötét sziluettje / az égen néhány csillag / elsuhanó fekete csík / tompuló fények / kéményfüst a házak között / kékesfekete égbolt / mozdulatlan udvarok / felhők mögött a hold / elfogyó fények”, és így tovább. Noha az előbbi idézetek utolsó sora az élet elfogyó töredékeinek lapján áll, én sem látom a témával való következetes összefüggést. A kómában fekvő lány monológjaihoz hasonló laza, leíró vers lenne ez, amely inkább hangulati összefüggésben áll a főszöveggel. Mintegy eredeti ornamens a könyv szövetéhez.

Summa summarum: Kiss Tibor Noé harmadik kötete is irodalmi-költői siker. Megbízhatóan szép és jó regény.